हिरडा

Terminalia chebula **Retz.** Family – **Combretaceae**

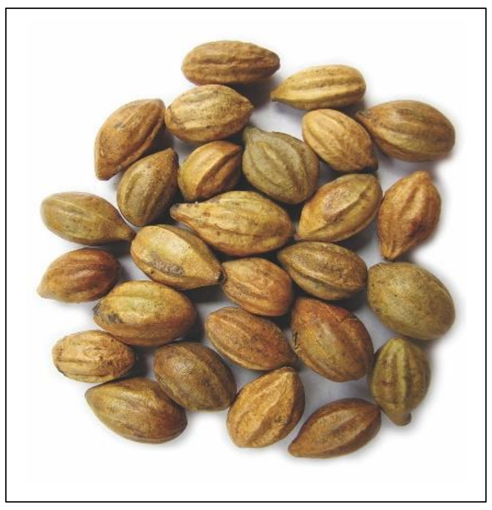

विविध भाषांमधील नावे:

संस्कृत: हरीतकी, मराठी: हिरडा, हिंदी: हरड, पिलीहर, तामिळ: कडूमारा, अकनम, तेलगू: करक्कडय, अरबी: एइलीलज, फारसी: हलीले, कीलान

Morphology:

Terminalia chebula is a medium to large deciduous tree growing to 30 m tall. Leaves are alternate to sub opposite in arrangement, oval, 7-8 cm long and 4.5-10 cm broad, petiolate. They have acute tip, cordate at base, entire margin. Dull white to yellow flowers, monoecious, and have a strong unpleasant odor. Flowers borne in terminal spikes or short panicles. The fruit is drupe like, blackish with five longitudinal ridges.

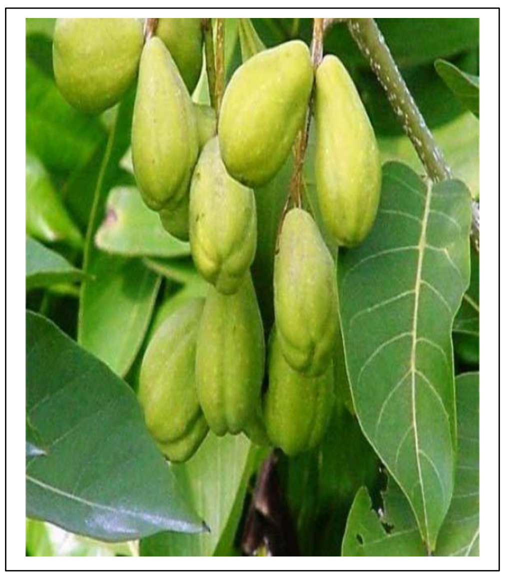

वनस्पतीचे वर्णन:

हा वृक्ष हिमालयाच्या पायथ्यापासून रावी नदीच्या काठापासून बंगाल, आसाम, दक्षिण भारत व सह्याद्री मध्ये सर्वत्र आढळतो.सुश्रुत व चरक या प्राचीन आयुर्वेदिक ग्रंथात हा वृक्ष वर्णिलेला आहे. हिरड्याचा वृक्ष अनुकूल परिस्थितीत प्रचंड उंच होतो. खोड मजबूत, साल जाडसर, भेगाळलेली, फांद्या, उपफांद्या भरपूर येतात. पाने साधी, एकांतरीत, संमुख, लंबगोलाकृती ५ - १५ × ४ - ८ सेमी असतात. रेशमी केसांनी आच्छादित, पूर्ण वाढल्या वर लवरहित, पानाच्या तळाशी देठाजवळ खालच्या बाजूला दोन सूक्ष्मग्रंथी दिसतात. फुले असंख्य, सूक्ष्म पांढरट पिवळसर मोहोरामध्ये, शाखावंत मंजिऱ्यांमध्ये फांद्यांच्या टोकाला येतात. त्यांचा सुगंध उग्र असतो. पाच संदले व दहा पुकेसर असतात. फळे हिवाळ्यात लागतात. उन्हाळ्यात पिकू लागतात. फळे कठीण, लांबट आकाराचे, फळाला पाच कंगोरे (धारा) दिसून येतात. प्रत्येक फळात एकच बी असते. याच्या कोवळ्या फळांना 'बाळ-हिरडा' म्हणतात.

बहर येण्याचा कालावधी : मे-जून

औषधी उपयोग:

आयुर्वेदामध्ये हिरड्याला अत्यंत महत्व आहे. त्यापासून त्रिफळा चूर्ण हे जगप्रसिध्द औषध बनवितात. दमा, उचकी, आम्लपित्त, पंडुरोग, मुर्च्छा, अजीर्ण, व्रण, चट्टे, अंडव्रुद्धी, शूळ, पानथरी, वात, उदर, नेत्ररोग, बद्धकोष्ठता इत्यादी अनेक रोगांवर हिरड्याचा उपयोग केला जातो. शरिराच्या सर्व भागांच्या क्रिया सुधारतात. म्हणून त्याला रसायन म्हटले आहे. याचे लाकूड घर बांधणी, फर्निचर, शेतीची अवजारे यांसाठी वापरले जाते.

लागवड :

बियांपासून नवीन झाड तयार होते.